

CUMHURİYETİN MODERNLEŞME İDEOLOJİSİ VE BİR MUHALEFET SÖYLEMİ OLARAK İSLÂMÎ GELENEK (1923-1960 DÖNEMİ)*

The Modernization Ideology of the Turkish Republic and the Islamic Tradition as the Opposition Discourse

*Hasan ŞEN***

Cumhuriyetin Modernleşme İdeolojisi ve Bir Muhalefet Söylemi Olarak İslâmî Gelenek (1923-1960 Dönemi) adlı doktora tezi, Türk modernleşmesinin tarihsel seyrini ve ona karşı İslâmî gelenekten gelen eleştirileri konu edinmektedir. Türk modernleşmesine İslâmcı muhalefetin gözüyle bakmak, Türk modernleşmesinin gelenek tarafından beslenen İslâmcılar üzerinde yarattığı etkiyi anlamak, bu çevrelerin Türk modernleşmesine yönelik geliştirdikleri entelektüel yaklaşımları ve eleştirileri serimlemek, tezin esas amaçlarını oluşturmaktadır†

Çalışma genel olarak Türk modernleşme ideolojisinin doğası ile İslâmcılığın şekillenmesi arasında içsel ve önemli bağ olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel varsayımı şudur: Muhalif bir hareket olarak Türk İslâmcılığı, Türk modernleşme ideolojisinin antitezidir ve Cumhuriyet modernleşmesi esas olarak farklı dünya tasarımına dayanan iki geleneğin mücadelesi şeklinde sürmektedir. Şöyle ki, önce askeri alanda başlayan, ardından kurumsal ve nihayet sosyal alanlara sirayet eden modernleşme hareketleri, başta içeriği büyük oranda İslâm tarafından belirlenen gelenek üzerinde birçok tahribat yaratmış, İslâmcılık sözü edilen modernleşme hareketlerine karşı geleneğin müdafaası olarak vücut bulmuştur. Çünkü, temelinde seküler akla,

* Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Hasan Şen'in Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından 28.10.2008 tarihinde kabul edilen doktora tezinin özetidir.

** Dr., Araştırma Görevlisi, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Muğla.

† Şunu hemen belirtmek gerekir ki, İslâmcıların bir bölümü entelektüel muhalefeti, küçük bir bölümü ise aktüel-siyasal muhalefeti benimsemiştir. Çalışmada ilgilenilen İslâmcı muhalefet, aktüel-siyasal değil, entelektüel-siyasal muhalefettir.

hukuka, dünya görüşüne, otonom özneye referans eden ve dünyevi ilkeler temelinde sözleşme ile kurulan modern yaşam ile; ahlâkı, siyasi örgütlenmesi, hukuk ve sosyal düzeni dinî ilkelere referansla kurulan geleneğin karşılaşması şeklinde cereyan eden Türk modernleşmesinde, sözü edilen karşılaşmada genel olarak hemen her alanda geleneğin geriletilmesi ve modern değerlerin hâkim kılınması amaçlanmıştır. Bu durum da büyük ölçüde İslâm tarafından damgalanan geleneğin temsilciliğini üstlenen İslâmcılığın, öncelikle muhafazakârlığa eklenmesine neden olmuştur. Modernleşme ideolojisinin zamanla Batılılaşma yönünde ağırlık kazanması ve Cumhuriyet döneminde topyekün Batılılaşmaya dönüşmesi, İslâmcılığın ona karşı verdiği tepkilerin biçimini ve içeriğini belirlemiştir.

İslâmcıların modernite eleştirisinin, Türk modernleşmesi üzerinden anlaşılmasına gayret edildiği söz konusu çalışmada, Türk modernleşmesinin genel portresini çıkarmak ihtiyacı kendisini öncelikli olarak hissettirmiştir. Yani modernleşme karşısında muhalif bir dil oluşturan İslâmcılığın, modernleşme çabalarına karşı geliştirdiği muhalif tavrını anlamak açısından, yine söz konusu çabaların dayandığı kavramsal zemininin irdelenmesi son derece önemli olmuştur.

Bu nokta, birinci bölümün konusunu teşkil etmektedir. Yani Türk modernleşmesine yön veren kavramların analizini yapmak, bir yandan çalışmanın teorik çatısını oluşturmak, öbür yandan bir muhalif gelenek ve söylem olan İslâmcılığın, muhalefet ettiği konuları ve temaları tahlil etmek bakımından önemli bir rol oynamıştır[†].

Bu amaçla sözü edilen bölümde önce modernite ve modernleşmenin ne olduklarına ve Türk modernleşmesinin çeşitli modernleşme teorileri içinde nerede yer aldığına bakılmıştır. Modernite genel olarak irade sahibi kurucu özne tarafından tesis edilen, akıllı ve bilimin kılavuzluğunu benimseyen seküler bir dünya tasarımıdır. Modernitenin temel ve kurucu aktörü öznedir. En önemlisi, modern

† Çalışmanın yöntemi eleştirel söylem analizine dayanmaktadır. Bu demektir ki çalışma, devlet-toplum ve akıl-gelenek karşılaşması çerçevesinde söz konusu döneme ilişkin metinlerin eleştirel analizini içermektedir. Bu nedenle bu çalışma, genel olarak İslâmcıların ama özelde ise Mehmet Âkif Ersoy, Said Halim Paşa, Eşref Edip, Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu gibi İslâmcı muhalefetin sesi olmuş olan düşünce adamlarının, konuya ilişkin metinlerinin analizi üzerinden yapılmıştır.

dünya, öznelerin kendi aralarında yaptıkları sözleşme esasına dayanmaktadır. Bu nokta çalışma açısından son derece önemlidir. Çünkü konu edinilen geleneğin ve onun temsilcileri olan İslâmcıların karşı çıktığı bu nokta çalışmanın temel savlarından birini teşkil etmektedir. Buna göre gelenek ve onun savunusunu üstlenen İslâmcılar, modern dünyanın seküler ve sözleşmecî içeriğine karşı çıkmaktadırlar.

Modernleşme ise esas olarak on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda yaşanan ve modernitenin yukarıda sözü edilen temel ilkelerini hayata geçirme sürecidir. Tabii ki her toplumun modernleşme deneyimi aynı biçimde ve içerikte olmamıştır. Bunda da söz konusu toplumların sahip oldukları sınıfsal ve kültürel yapı önemli bir rol oynamıştır. Buradan hareketle bu çalışmada modernleşmenin temelde iki türü olduğu ifade edilmiştir. Buna göre ilk olarak, burjuva sınıfının öncülüğünde toplumsal yapının dönüşümünün yaşandığı *doğal modernleşme*: İkinci olarak burjuvazinin rol oynamadığı ve askeri-sivil bürokrasi öncülüğünde gelişen bir modernleşme modeli olarak *politik modernleşme*.

Bu sınıflamadan hareketle, tıpkı Japonya ve Rusya'da olduğu gibi Türk modernleşmesinin ikinci türe yani politik modernleşmeye dahil olduğunu ileri sürülmüştür. Çünkü Osmanlı'da modernleşme sınıfsal bir dönüşümün ve toplumsal ihtiyaçların sonucunda değil, hızla güç kaybeden imparatorluğu eski görkemli günlerine ulaştırma isteğinin bir sonucu olarak, önce askeri alanda ardından kurumsal ve toplumsal alandaki değişiklikler şeklinde gelişmiştir. Bunun bir sonucu olarak modernleşme, ileri bir seviye olarak görülen Batının gelişmişlik seviyesine ulaşmak için atılan adımlardan ibaret olmuştur. Şunu hemen ifade edelim ki politik modernleşmeye *ilerleme* kavramı eşlik etmekte ve ilerleme düşüncesi geleneğin dönüştürülmesini hedeflemektedir. Daha doğrusu gelenek ilerleme önündeki en ciddi engel olarak görülmektedir. Bu doğrultuda geleneğin modernleştirilmesi çabası onun sert tepkisine neden olmaktadır. Kısacası politik modernleşme, geleneği muhalefete dönüştürmektedir. Çünkü Osmanlı örneğinde olduğu gibi, politik modernleşmenin yaşandığı ülkelerde modernistler toplumsal yapının, geleneğin süreç içinde evrimci bir tarzda değişmesini beklemek yerine, onu hızlı ve gerektiğinde ani bir müdahale ile dönüştürmeyi hedeflemişlerdir.

Nitekim III.Selim ve II.Mahmut zamanında yapılan birçok değişim geleneğin aleyhine sonuçlanmıştır. Bu da geleneğin şiddetli tepkisine neden olmuştur. Örneğin sekülerleşme yönünde atılan adımlar doğrultusunda, İslâmî kültürün her geçen gün kurumsal ve toplumsal alanda güç kaybetmesi, bu bağlamda şeyhülislamlık kurumunun adalet, eğitim ve mahalli idarelerdeki yetkilerinin azaltılması, ulemanın yeniçeriler aracılığıyla ayaklanmalar çıkartmasına neden olmuştur.

Fakat Türk modernleşme sürecindeki asıl kırılma Tanzimat döneminde yaşanmıştır. Tanzimat dönemi, İslâmcılığın şekillenmesinde ve muhalif bir kimlik kazanmasında çok önemli rol oynamıştır.

Tanzimat'la birlikte özellikle Müslümanların gayri-müslimlere göre avantajlı olan konumları kaybedilmiştir. Dini bir çerçevede tanımlanan ilişki ile *milleti hakime* yani *hakim millet* konumunda olan Müslümanlar, gayri Müslimlerle dünyevi ilkeler ve sözleşmecî bir hukuk temelinde eşit seviyeye çekilmişlerdir. Bu durum Müslümanlarda tam anlamıyla bir travma yaratmıştır. İşte daha önce ulema tarafından modernleşmeye verilen tepkiler bu defa ortaya çıkan İslâmcılar tarafından verilmeye başlanmıştır. Yani çalışmanın temel savlarından biri olan, İslâmcıların modernitenin dünyevi ve sözleşmecî teorisine karşı çıkmalarının ilk somut örneğini Tanzimat'a verdikleri tepkilerde görüyoruz.

Bir muhalefet söylemi olarak İslâmî gelenek ve İslâmcıları konu eden bölüm ikinci bölümdür. Söz konusu bölümde Türkiye'deki İslâmcılığın ortaya çıktığı andan başlayarak özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar sergilediği düşünsel ve politik panoramayı çıkarılmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki İslâmcılığın tarihsel seyrine yine İslâmcıların metinlerinden hareketle bakılan bu bölümde, İslâmcılığın modern bir ideoloji olarak ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin ve İslâmcıları meşgul eden konuların neler oldukları gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü sözü edilen konular, İslâmcıların, modernite-gelenek karşılaşmasında, geleneğin savunusunu hangi araçlarla yaptıklarını, önlerine çıkan modern kavramları hangi teorik argümanlarla tartıştıklarını, bahsedilen tartışmaları yaparlarken içine düştükleri, teorik ve yöntemsel açmazların neler olduklarını göstermek bakımından önemli ipuçları vermektedir.

Nitekim Türk modernleşmesinin başlamasından itibaren ama özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanları ile birlikte, kapitalizm, modern akıl, özne birey, materyalizm, Darwinizm, demokrasi, ilerleme ve sekülerizm gibi Batılı kavramlar, ülkenin, dolayısıyla İslâmcıların gündemine girmişti. Sözü edilen kavramların istilasına uğrayan İslâmcılar, bunlarla çeşitli düzeylerde hesaplaşmanın yollarını aramışlardır. İslâmcılar tam bu noktada söz konusu kavramların ve dünya görüşlerinin İslâm için oluşturduğu tehditleri bertaraf etmeye çalışmışlar, özellikle modernleşmenin seküler içeriğine itiraz etmişlerdir.

İslâmcılar sekülerleşmeye karşı çıkarılarken aynı zamanda İslâm'ı ihya etmeye, İslâm'ı reforma tabi tutmaya çalışmışlar ve padişahın seküler içerikli uygulamalarına *şer*'i açıdan destek vermişlerdir.

İslâmcıları, öncüsü olan ulemadan ayıran temel noktalar, modern kavramları kullanmaları, geleneksel metodlarla değil basın-yayın gibi modern iletişim kanallarından faydalanmaları ve en önemlisi kendi üzerine düşünen refleksif bir yapıya sahip olmalarıdır. Bu bağlamda İslâmcılar hem modernite ile hem de gelenekle hesaplaşma içine girmişlerdir. Yani İslâmcılar moderniteye karşı çıkarılarken karşı çıktıkları şeyden etkilenmişlerdir. Örneğin *demokrasi* kavramını *şura (danışma)*, *meşrutiyeti meşveret (danışma yoluyla yönetme)* gibi İslâmî terminoloji telif etmeye çalışmışlardır. Kısacası İslâm'la telif edebildikleri ölçüde Batılı kavramları benimsemişlerdir. Tekrar edelim buna karşın hızla artan sekülerleşme hareketlerine itiraz etmişlerdir.

Burada hemen belirtelim ki Osmanlıdaki ve diğer Müslüman ülkelerdeki İslâmcılık hareketi yekpare olmamıştır. Aynı şekilde Osmanlıdaki İslâmcılar da çeşitli fraksiyonlara ayrılmışlar, İslâm'ı, politikayı ve felsefeyi ele alma biçimleri bakımından kendi aralarında belirgin farklılıklar oluşmuştur. Nitekim İslâmcıların metinleri analiz edilmeye başlandığında, İslâmcılar arasında üslup, dil ve bakış açısı farklılıkları olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan farklılıkların nedenlerini araştırıldığında, söz konusu farklılıkların tarihsel köklerinin olduğundan hareketle, tarihsel olarak İslâm ve iktidar, İslâm ve felsefe ilişkilerine, Ortaçağ İslâm siyasi düşüncesine yönelinmiştir. Özellikle İslâm'ın siyasal teolojisinin söz konusu farklılığın oluşmasında çok etkili olduğunu tespit edilmiştir. Buradan

hareketle çalışmanın diğer bir savı oluşturulmuştur. Buna göre, Türkiye’de İslâmcılık düşüncesi ve ideolojisi, ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar olan seyrinde, iki ana damar üretmekte, bu damarlarda iki farklı modernleşme tahayyülü ve pratiği oluşmaktadır. Bunlardan biri selefi okumaya dayanan, İslâm’ın siyasal teolojisinden beslenen Siyasal İslâm geleneği, diğeri ise tarihselci İslâm geleneğidir. Siyasal İslâm geleneğinde din özünde siyaset olarak kavranılır. Sözü edilen geleneğe ait olanlar, din tarafından biçimlendirilen bir siyasal proje peşindedirler.

Bu geleneği benimseyenler din-ahlâk-siyaset özdeşliğini kabul ederler,

Söz konusu geleneğin temsilcileri aynı zamanda siyasal aktivisttirler,

Dini siyasete değil, siyaseti dine bağlarlar,

İnsansal etkinlik olan politikaya ve felsefeye şüphe ile bakarlar.

Tarihselci gelenekte ise:

İslâm’a tarihsel ve evrensel bir gözle bakılır,

İslâm’ın ilk metinlerine referans yapılmakla birlikte, İslâm’ın tarihsel birikimi değerli bir bilgi hazinesi olarak görülür.

Felsefe, İslâm’ı daha da güçlendirecek ve derinleştirecek bir etkinlik olarak görülür ve önemsenir (dolayısıyla akıl da önemsenir).

İslâm’ı daha çok ahlâk zemininde ele alır, onu politikadan uzak tutar.

Bir yandan tarihsel ve kültürel anlam taşıyan, özünde dinsel bir dünyayı temsil eden İslâmi gelenek ile, diğer yandan kendisini büyük ölçüde Batılı değerlerle donatmış olan seküler yaşamın temsil ettiği modernite geleneğinin somut olarak karşılaşmasının, mücadelesinin ve hatta çatışmasının konu edinildiği bölüm üçüncü bölümdür.

İslâmcılar öncelikle Osmanlı’da modernleşmenin taklit yoluyla tesis edilmesine karşı şiddetli itirazlarda bulunmuşlardır. İslâmcılar bu tarz bir modernleşmeye karşı yönelttikleri itirazlarını, *Tecrübe Tercüme Edilemez* şeklinde kavramsallaştırılabilir. İslâmcılar Batı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İslâmcılara göre iki Batı vardır. Birincisi teknik ve bilimsel yönden güçlü Batı, diğeri sekülerleşme batağında

kıvranan, maddi dünya görüşünün yol açtığı ahlâkî zaaf içinde olan Batı. İslâmcılar Batıyı Batıdan ayırmaya çalışmışlar, sadece teknik ve bilimsel olarak gelişmiş Batıdan yararlanılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu noktadan hareketle çalışmanın diğer bir savı oluşturulmuştur. Buna göre İslâmcılar modernleşmeyi Batılılaşmadan ayırıp otantik bir modernleşme tesis etmeye çalışmışlardır. Bununla kastımız, İslâmcıların gelenek üzerine inşa edilen bir modernleşme projesinin peşine düşmeleridir.

İslâmcılar Osmanlıda entelijensiyanın, oryantalist tezler uyarınca ileri sürdüğü İslâm'ın modernleşmeye engel olduğu şeklindeki düşüncelerine itiraz etmişler ve İslâm'ın akıl dini olduğunu iddia etmişlerdir. Bu noktada felsefe hareketlerini başlatmışlardır.

İslâmcılar seküler bir temelde inşa edilen her türlü projeye ve kavrama karşı çıkmışlardır. Bu kavramlardan birisi de milliyetçilik olmuştur. İslâmcılar seküler içerikteki milliyetçiliğe, yani siyasal birliğin dünyevi bir ilkeden hareketle tesis edilmesine karşı çıkmışlardır. Bu nokta diğer bir alt savımızı teşkil etmektedir. Buna göre İslâmcılar ilk etapta milliyetçiliği ayırım ilkesi olarak görmüşler ve reddetmişlerdir. Fakat daha sonra onu dinselleştirerek benimsemişlerdir.

İslâmcılar Osmanlı modernleşmesine karşı çeşitli eleştiriler yöneltmekle birlikte Osmanlı ethosunu benimsemişlerdir. İslâmcıların esas muhalefeleri Cumhuriyete karşı olmuştur. Aslına bakılırsa Cumhuriyet muhalefeti ile kurulmuştur. Çünkü Cumhuriyet Osmanlı ethosunu ve mirasını reddetmiş, topyekün Batılılaşmayı benimsemiş ve laikliği kurucu bir ilke olarak görmüştür.

Bu bağlamda İslâmcıların Cumhuriyete karşı tesis ettikleri muhalefeti dördüncü ve son bölümde ele alınmıştır. Sözü edilen bölüm, İslâmcıların Cumhuriyet'e karşı açıktan meydan okumalarını ve Cumhuriyete karşı cepheden saldırılarını konu edinmektedir.

Cumhuriyet döneminde ard arda yapılan devrimlerin geleneği hedef alması nedeniyle, İslâmcılar İslâm'ı ihya hareketini ve entelektüel faaliyetlerini bırakıp varlık nedenleri olan geleneği korumaya çalışmışlar. Cumhuriyete karşı genel olarak entelektüel-politik bir muhalefet tesis etmişlerdir.

İslâmcılar en genel olarak Cumhuriyetin laiklik anlayışına, yeni yurttaş tasarımına, pozitivist milliyetçiliğine, kadına kamusal alanda

verilen haklara, seküler ahlâk anlayışına ve eğitimle ilgili uygulamalarına şiddetli itirazda bulunmuşlardır.

İslâmcılar laikliği ilk olarak Cumhuriyetin uygulamaları bağlamında ele almışlardır. Laiklik başlığı altında İslâm'da reform girişimlerine, Diyanet İşleri Başkanlığı'na, alfabe devrimine, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesine itiraz etmişlerdir.

Alfabe devrimini *uydurma dil cinneti* olarak görüp, bu devrimi Müslümanların geçmişle kurdukları iletişimi ve geçmişle konuştukları dilini koparma hamlesi olarak görmüşlerdir. Cumhuriyetin, laiklik ile sadece İslâm dinini ve Müslümanları hedef aldığını ve diğer dinlere karışmadığını iddia etmişler. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun varlığının, Cumhuriyetin laik olmadığını en büyük ispatı olduğunu ifade etmişlerdir.

İslâmcılar laikliği ikinci olarak teolojik açıdan, yani İslâm'ın laikliğe uygun bir din olup olmadığı sorusu bağlamında tartışmışlardır. Bu noktada Siyasal İslâmcılar İslâm'ın laikliğe uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü İslâm'ın din ve devleti ayrılmaz bir bütün olarak birleştirdiğini iddia etmişlerdir.

Cumhuriyetin dil ve tarih tezlerine şiddetle saldırmışlardır. Cumhuriyetin pozitivist bir perspektifle inşa ettiği yeni bir tarih inşasına ve söz konusu inşada Osmanlı ve İslâm geçmişini reddetmesine, tarihi Orta Asya ve Anadolu'ya dayandırmasına itiraz etmişlerdir. Onlara göre söz konusu girişim hafızayı sıfırlamakta, tarihin yön verdiği benliği yok etmektedir. Çünkü İslâmcılara göre tarih, toplumsal benliğin ve hafızanın özüdür. Sözü edilen özün Cumhuriyetle birlikte kesintiye uğratılması, bilincin parçalanması anlamına gelmektedir. Onlara göre bu durum hastalıklı ve şizofren kişiliklerin, toplumsal yabancılaşmanın temel nedenidir.

Bu noktada İslâmcılar Cumhuriyetin milliyetçiliğini ruhu olmayan maddiyat ve sahte bir psikoloji olarak görüp, İslâm tarafından takviye edilmiş bir milliyetçiliği benimsemişlerdir. Aslında dinin ve milliyetçiliğin izdivacı ilk olarak Mehmet Akif Ersoy tarafından yapılmıştır. İlk zamanlarda milliyetçiliğe ateş püsküren Akif, zamanın ruhunun milliyetçilik olduğuna ikna olduktan sonra milli temalarla dinî temaları bir araya getirmiştir. Nitekim iki şiiri olan Çanakkale Şehitlerine

ve İstiklal Marşı'nda vatan, millet, bayrak gibi unsurları hak, imân gibi unsurlarla kaynaştırmıştır.

İslâmcılar Cumhuriyetin tesis etmeye çalıştığı seküler ahlâk tasarımına, buna bağlı olarak dinin bireysel vicdan meselesi olarak görülmesine şiddetli itiraz etmişlerdir. Bu anlayışa içeriği din tarafından doldurulmuş olan cemaatçi ve kollektif bir ahlâkla karşılık vermişlerdir. İçinde dinin olmadığı bir ahlak tasarımını tahayyül bile etmek istememişlerdir. Bu da İslâmcıların modernitenin seküler ve sözleşmeci teorisine karşı cemaatçi ve kolektif bir tasarımla yanıt verdikleri şeklindeki savı teyit etmiştir.

Şunu hemen ifade edelim ki İslâmcıların Cumhuriyet'e karşı muhalefetleri aynı çizgide ve içerikte olmamıştır. Biraz önce Türkiye'deki İslâmcılığın iki damar ürettiği ifade edilmişti. Bu sav doğrultusunda, Necip Fazıl Kısakürek'in İslâm'ın siyasal teolojisinden beslenerek Siyasal İslâm geleneğine, Nurettin Topçu'nun ise tarihselci İslâm geleneğine ait olduğu ileri sürülmüştür. Tam bu noktada sözü edilen iki akımın farklı teorik yönelimlere ve hâkikat kavrayışlarına sahip olduğundan hareket ederek şu savı oluşturulmuştur: Siyasal İslâm geleneğinin temsilcisi olan Necip Fazıl Kısakürek İslâm'ı felsefeden korumaya, tarihselci İslâm geleneğinin temsilcisi olan Nurettin Topçu ise İslâm'la felsefeyi uzlaştırmaya çalışmaktadır. Yine Türkiye'deki İslâmcılık ideolojisinde, tarihselci akım kadim Sünni iktidar geleneğini ve onun beslediği teolojik zemini aşmaya çalışmakta, siyasal İslâm ise buna karşı çıkmaktadır. Nitekim metinlerinden hareketle şunlar rahatlıkla söylenebilir:

Kısakürek İslâmî bir dille politikaya, Topçu ise felsefî bir dille İslâm'ın reformuna yönelmiştir. Siyasal İslâm geleneği ve onun temsilcilerinden olan Kısakürek, İslâm'da reforma şiddetle itiraz ederken Nurettin Topçu İslâm'da reformun şart olduğunu dillendirmiştir.

Necip Fazıl Kısakürek felsefeyi İslâm için ciddi bir tehlike olarak görmüştür. Kısakürek'in aksine Nurettin Topçu felsefenin İslâm'ı derinleştiren bir etkinlik olduğunu savunmuş ve benimsemiştir.

Kısakürek *Büyük Doğu* gibi siyasal bir projeye, Nurettin Topçu ise Hareket Felsefesi gibi felsefî bir projeye yönelmiş ve İslâm

aydınlanmasının peşine düşmüştür. Topçu İslâm'ın siyasallaşmasına ve ticarileşmesine, ayrıca tarikatlara şiddetle karşı çıkmıştır.

Kısakürek Cumhuriyet'i politik bir dille Topçu ise felsefi ve sosyolojik bir dille eleştirmiştir. Örneğin Kısakürek Cumhuriyet modernleşmesini olduğu gibi moderniteyi ve Batıyı reddetmiştir. Buna karşın Topçu, Cumhuriyeti, modernite eleştirisi bağlamında ele almıştır. Örneğin Cumhuriyetin yarattığı ve başarısız olduğunu iddia ettiği ahlâk tasarımı ve diğer birçok sorunu sadece Cumhuriyetin uygulamalarına mal etmemiş, bunların modern dünyanın temel açmazları olduğunu iddia etmiştir. Yine bireysel ve toplumsal yabancılaşmanın modern dünya tasarımının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Benzer bir biçimde makineleşmenin ve tekniğin bilimi öcelemeye başlamasının yarattığı sıkıntıları, Frankfurt Okulu'nun tezlerine ve kavramlarına benzer bir biçimde ele almıştır. Aklın araçsallaşmasını, teknolojinin yarattığı tahribatları geniş bir kavramsal çerçevede, yönemsel araçlarla tartışmıştır.